

Frazemi s ornitomskom sastavnicom u hrvatskome jeziku

Kovačević, Anamaria

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:468519>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

Anamaria Kovačević

**Frazemi s ornitonimskom sastavnicom u hrvatskome
jeziku**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Anamaria Kovačević
Matični broj: 00090830750

Frazemi s ornitonimskom sastavnicom u hrvatskome jeziku

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/ Engleski jezik i književnost
Mentor: izv.prof. dr. sc. Željka Macan

Rijeka, 2023.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova Frazemi s ornitonimskom sastavnicom u hrvatskome jeziku izradila samostalno pod mentorstvom izv.prof. dr. sc. Željke Macan.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	1
3. FRAZEOLOGIJA KAO JEZIKOSLOVNA DISCIPLINA	3
3.1. Frazeologija	3
3.2. Frazem	4
3.2.1. Obilježja frazema prema tradicionalnoj frazeološkoj školi	4
3.2.2. Obilježja frazema prema kognitivnoj frazeološkoj školi	6
3.3. Struktura frazema	8
4. FRAZEOLOŠKA ANALIZA	9
5. METODOLOGIJA I GRAĐA	9
6. SEMANTIČKA ANALIZA	10
6.1. Semantička analiza prikupljene frazeološke građe	11
6.2. Prikaz zastupljenosti frazema s općom imenicom ptica u odnosu na ostale frazeme	25
7. KONCEPTUALNA ANALIZA	27
7.1. Hrvatski frazemi s ornitonimskim sastavnicama i prijedlog njihova uvrštavanja u koncepte	27
8. RJEČNIK HRVATSKIH FRAZEMA S ORNITONIMSKOM SASTAVNICOM	33
9. ZAKLJUČAK	42
10. LITERATURA	43
11. Prilog 1	46
12. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI	48
13. NASLOV I KLJUČNE RIJEČI	48

1. UVOD

U ovom završnom radu bit će predstavljena semantička i konceptualna analiza hrvatskih frazema s ornitonimskom sastavnicom, prikupljenih iz Rječnika hrvatskih frazema, Rječnika hrvatskih animalističkih frazema te Baze frazema hrvatskoga jezika.

U uvodnim se poglavljima donosi objašnjenje samoga pojma frazeologije i frazema, kao i četiri pristupa u frazeološkoj analizi. Za potrebe ovog rada provedene će biti analiza odabranog korpusa frazema na semantičkoj razini te njihova konceptualna analiza.

Na samom kraju slijedi zaključak i poticaj za mogućnost daljnjeg istraživanja i razrade ove teme te sažetak.

Frazemi sa zoonimskom sastavnicom jezični su izrazi u kojima se ogleda čovjekova povezanost sa životinjom koja je oduvijek bila njegov pomoćnik, suputnik, prijatelj. Ta je upućenost svoj odraz pronašla i u frazeologiji, posebno u konceptualnim predodžbama građenima na oduvijek prisutnome i bliskome odnosu između ljudi i životinja. Na njemu su građeni i neki poznati mitovi, ljudske se osobine životinjama pridaju u basnama, a životinjske ljudima u ustaljenim izrazima građenima na čovjekovoj sklonosti metaforizaciji i konceptualizaciji univerzalnoga ljudskog iskustva.

Dijelom su zoonimske frazeologije i frazemi s ornitonimskim sastavnicama, a semantička je i konceptualna analiza hrvatskih frazema s ornitonimskim sastavnicama predmetom istraživanja provedenoga u okviru ovoga rada. Frazeološka je građa prikupljena iz Hrvatskog frazeološkog rječnika, Rječnika hrvatskih animalističkih frazema te Baze frazema hrvatskoga jezika.

Nakon uvodnoga se dijela donosi poglavlje posvećeno frazeologiji kao jezikoslovnoj disciplini i njezinu razvoju te se određuje frazem kao temeljna jedinica frazeološkoga jezičnog sustava, i to u tradicionalnim pristupima te s kognitivnolingvističkog aspekta. U pristupima se analizi frazema razlikuju semantička, strukturna, sintaktička te konceptualna frazeološka analiza, a za svaku se od njih donose temeljna obilježja na odabranim primjerima iz prikupljene frazeološke građe.

Središnji dio rada predstavljaju semantička i konceptualna analiza hrvatskih frazema s ornitonimskom sastavnicom. Semantička će analiza obuhvatiti značenje frazema, stupanj njegove desemantizacije i motivaciju, s posebnim osvrtom na primjere u kojima je potvrđena simbolika ornitonimske sastavnice koja je ključno obilježila značenje frazema u cjelini, a u konceptualnoj se izdvajaju koncepti u okviru kojih se prikupljeni frazemi mogu promatrati.

Zaključno se zastupljenost ornitonimskih frazeoloških sastavnica promatra u odnosu prema značenju frazema s obzirom na svoje značenje (denotativno i(li) konotativno) te mogućnost svojega uvrštavanja u izdvojene koncepte i simboliku u primjerima gdje ona biva posebno izraženom.

Donosi se i popis korištenih izvora i literature, a poseban dio ovoga završnog rada predstavlja i Rječnik hrvatskih frazema s ornitonimskom sastavnicom koji može biti polazištem za daljnja istraživanja.

3. FRAZEOLOGIJA KAO JEZIKOSLOVNA DISCIPLINA

3.1. Frazeologija

Frazeologija je kao jedna od najmlađih lingvističkih disciplina postala vrlo zanimljivo i plodno područje za razna znanstvena proučavanja frazema. (Fink-Arsovski 2006:6)

Frazeologija, prvenstveno lingvistička, ali i kulturološki mnogoslojna disciplina, može se promatrati iz raznih kutova. Termin *frazeologija* ima dva značenja. Prvo se odnosi na lingvističku disciplinu, na znanost o ustaljenim izrazima čvrste strukture, koji se mogu izučavati u okviru jednoga ili više jezika, odnosno samo na teoretskom planu. Drugo predstavlja ukupnost frazema raspoređenih prema različitim kriterijima, na primjer, prema komponentama određenog semantičkog polja: *zoonimna frazeologija* (ukupnost frazema sa zoonimskim komponentama), *somatska frazeologija* (ukupnost frazema sa somatskim komponentama); prema podrijetlu i proširenosti upotrebe: *internacionalna frazeologija* (ukupnost internacionalnih frazema), *nacionalna frazeologija* (ukupnost frazema nacionalnog karaktera); *posuđena frazeologija* (ukupnost frazema- posuđenica); prema vremenskoj raslojenosti: *arhaična frazeologija* (ukupnost arhaičnih frazema), prema područnoj raslojenosti: *dijalektalna frazeologija*, *regionalna frazeologija* (ukupnost frazema koji se upotrebljavaju na određenom području); frazeologija kojom se služe pojedini književnici (*frazeologija M. Krleže*, *frazeologija M. Šolohova*) itd. Osim toga mogu se proučavati različiti strukturni frazeološki tipovi. (Fink-Arsovski 2006:5)

3.2. Frazem

Pojedina se riječ povezuje s drugim riječima stvarajući tako *sveze riječi*. Prema značenju sveze se dijele na *slobodne* i *frazeološke*. „U *frazeološkim svezama* dolazi do promjene, odnosno gubitka značenja svih ili nekih sastavnica (bar jedne od njih) pa značenje cijele sveze ne proistječe iz značenja pojedinih sastavnica. Takve se sveze rabe kao gotove, cjelovite jedinice, tako da ne nastaju u govornom procesu, nego su govorniku unaprijed poznate, na neki način zadane: on ne bira sastavnice, nego gotovu svezu. Frazeološku svezu nazivamo i frazemom. Frazem je osnovna jedinica frazeološkog jezičnog sustava.“ (Menac, 2007:9)

Frazem se ne stvara u govornom procesu, nego se kao već zapamćena, usvojena ili naučena (ako se radi o stranom jeziku) cjelina uključuje u diskurs, pa se stoga može govoriti o njegovoj *ustaljenosti* odnosno *reproduktivnosti*.

On postaje dio rečeničnoga ustrojstva vršeći sintaktičku funkciju u rečenici ili se upotrebljava kao zasebna rečenica (cjelina).

3.2.1. Obilježja frazema prema tradicionalnoj frazeološkoj školi

Prema tradicionalnoj su frazeološkoj školi obilježja koja se pridaju frazemima njihova polileksičnost, nepromjenjivost (okamenjenost), reproduciranje u gotovu obliku, desemantiziranost te ustaljenost, konvencionalnost (Filipović-Petrović 2018:55-57). U nastavku se, prema prethodno navedenom izvoru, ta obilježja detaljnije razmatraju.

Polileksičnost strukturalno je obilježje, a frazeolozi se uglavnom slažu oko toga da je frazeološka jedinica leksička sveza najmanje dviju riječi, odnosno sastavnica. Dio frazeologa, međutim, smatra da te riječi moraju biti punoznačne, a dio da frazeološku jedinicu čini i kombinacija punoznačnice s nepunoznačnicama, pri čemu moraju tvoriti jednu akcenatsku cjelinu.

Određivanjem vrste sveze prema opsegu bavi se strukturalna analiza frazema, pri čemu se govori o donjoj i gornjoj granici frazema. Donja je granica frazema *fonetska riječ*, gornja *frazemska rečenica*, a između njih najbrojnije su *frazemske sveze riječi*.

Nepromjenjivost (okamenjenost) se odnosi na leksičko- gramatičku stabilnost, odnosno stalan sastav i raspored sastavnica. Poredak sastavnica također je stabilan, pa se frazem *slika i prilika* ne može upotrijebiti u obliku *prilika i slika*. Ipak, opća čvrstina strukture ne znači da su sve sastavnice u svim frazemima nezamjenjive, pa se može govoriti o leksičkim i gramatičkim varijantama.

Reproduciranje u gotovu obliku obilježje je koje frazeološke sveze razlikuje od slobodnih. Slobodne se sveze stvaraju u govornome procesu tako da govornik slobodno bira sastavnice svojih sveza prema značenju koje želi, a frazeološke se sveze koriste kao gotove, cjelovite jedinice, i ne nastaju u govornome procesu, nego su govorniku unaprijed poznate i zadane.

Desemantiziranost. Proizlazi iz toga što se značenje frazema ne podudara s principom da je značenje rečenice određeno značenjem njezinih sastavnica i načinom na koji su organizirane u sintaktičkoj strukturi. Prema tome, frazemi su jezične iznimke. U okviru zagrebačke frazeološke škole, semantička se klasifikacija frazema temelji također na pojmu desemantizacije, definiranom kao semantička preoblika. Desemantizacija može biti potpuna, djelomična i nulta: potpuna desemantizacija podrazumijeva semantičku preobliku svih sastavnica frazema, a pri definiranju frazema ne služimo se ni jednom od sastavnica; u djelomičnoj desemantizaciji samo dio sastavnica frazema gubi prvotno leksičko

značenje, a sastavnice koje nisu desemantizirane uglavnom se upotrebljavaju i u određivanju frazeološkog značenja, a kada desemantizacija izostaje kod ustaljenih izraza koji su dio frazeologije u širem smislu, riječ je o nultoj desemantizaciji.

Ustaljenost, konvencionalnost usko je povezana s reproduktivnošću i čestotnošću: ponavljanje u istom obliku i dugotrajna, razmjerno učestala upotreba u određenoj zajednici dovodi do ustaljivanja frazeološke jedinice. Dakle, određena je leksička sveza konvencionalizirana onda kada je određena društveno-jezična zajednica prihvati, odnosno počinje prepoznavati kao cjelovitu jezičnu jedinicu i kada je kao takvu reproducira u govoru. (Filipović-Petrović 2018:55-57)

3.2.2. Obilježja frazema prema kognitivnoj frazeološkoj školi

Prema kognitivnoj su frazeološkoj školi ovo obilježja koja se pridaju frazemima: polileksičnost, promjenjivost, semantička transparentnost, konvencionaliziranost i reproduciranje u cjelovitom obliku. (Filipović-Petrović 2018:79-81)

Polileksičnost. Obilježje polileksičnosti (višerječnosti) iz kognitivne perspektive ukazuje na to da je frazeološka sveza kompleksan spoj značenja i forme. Pojedini je frazem polileksičan kao rezultat sintagmatske integracije simboličkih jedinica te veze između tih jedinica i složene strukture koju tvore. Frazeološke su sveze, dakle, povezane na više razina i više su od samog zbroja značenja- povezane su kao preneseno značenje, što to obilježje povezuje s obilježjem desemantiziranosti na način da daje izmijenjeni pogled na (ne)transparentnost značenja.

Promjenjivost. Prema istraživanjima, mnogi su frazemi tek djelomično nepromjenjivi, odnosno promjenjivi, a razlikuju se dvije vrste promjena: varijante i modifikacije. Varijante podrazumijevaju zamjenu jedne ili više riječi na jednome ili više mjesta u frazemu. Varijante su dakle poznate i sistematične, pa se pojavljuju i u rječnicima, a treba ih razlikovati od namjernih promjena u frazemima u svrhu postizanja određenog stilističkog efekta koje nazivamo kreativnim modifikacijama. Modifikacije su uvijek vezane uz određeni kontekst i lako ih se primijeti, primjerice u tekstu, jer im je namjera privući čitateljevu pažnju. Granice modifikacija za govornika ili pisca mogu biti vrlo široke, pod uvjetom da se ne ugrožava povezanost cjeline.

Semantička transparentnost. Motivacija se odnosi na govornikovu mogućnost da razumije zašto frazem ima frazeološko značenje koje ima pomoću pogleda na njegovo doslovno značenje. Naprimjer, značenje ‘samo manji dio problema’ za frazem *vrh ledenog brijega* može biti motivirano našim znanjem o ledenome brijegu kojemu se samo vrh nalazi iznad površine vode, a veći dio skriven je ispod razine vode i ne vidimo ga.

Konvencionaliziranost i reproduciranje u cjelovitom obliku. Konvencionaliziranost frazema obilježje je prema kojemu su frazemi dio jezične svakodnevice, dakle kognitivne gramatike govornika nekog jezika. Važnu ulogu ima i sociolingvistički aspekt, prema kojemu je konvencionaliziranost proces u kojem određena sveza postaje sve prisutnija u svakodnevnoj komunikaciji i reproducira se kao memorirani slijed zbog specifična značenja i pragmatičke funkcije. U uskoj je vezi s tim obilježjem i čestotnost: određeni simbolički događaj pripada gramatici jezika ako se ne pojavljuje samo kratkotrajno, nego postaje automatiziran postupnim procesom kognitivnog ustaljivanja. Ključnu ulogu u utvrđivanju frekventnosti frazema imaju višemilijunski računalni korpusi jer osiguravaju veliki broj primjera, a ti su podaci važni i za leksikografsku obradu frazema. (Filipović-Petrović 2018:79-81)

3.3. Struktura frazema

Frazem se sastoji od najmanje dviju sastavnica (od dviju autosemantičkih ili od kombinacije autosemantičke i sinsemantičke) koje karakterizira *cjelovitost i čvrsta struktura*.

Za većinu je frazema nastalih na bazi slobodnih sveza riječi karakteristična *slikovitost* koja se odražava u dubinskoj strukturi frazema, u tzv. *semantičkom talogu*. (Fink-Arsovski 2006:6)

Često je struktura frazema čvrsta do te mjere da se u njemu pojedina sastavnica ne može zamijeniti drugom riječju, čak ni sinonimom ili riječju bliskom po sferi upotrebe. (Menac 2007:12) Tako na primjer u frazemu *borba prsa o prsa* ne možemo riječ *prsa* zamijeniti sličnom riječi *grudi* jer tada taj frazem gubi svoje značenje i zapravo svoju svrhu.

Obično je poredak sastavnica u frazemu stabilan pa se kaže *slika i prilika*, a ne „*prilika i slika*“. (Menac 2007:12)

U nekim primjerima frazema moguća je i djelomična zamjena jedne sastavnice i to sličnom riječju (*vrag (đavo) bi ga znao*), dok je u drugima zamjena riječ koja nije nimalo slična po značenju (*gdje je bog (vrag) rekao laku noć*). Također je moguća i opcija u kojoj jednu od sastavnica čini riječ koja je različita ovisno o govornom području u kojem se frazem koristi (*dobiti šipak (figu)*).

4. FRAZEOLŠKA ANALIZA

Frazemi se mogu analizirati s različitih aspekata, no tri su osnovna oblika frazeološke analize: semantički, sintaktički i strukturni. Semantička se analiza bavi frazeološkim značenjem, načinom njegova formiranja, motiviranošću, porijeklom frazema itd., sintaktička se odnosi na uključivanje frazema u rečnično ustrojstvo, na određivanje njegove funkcije, dok se strukturna bavi čisto formalnom stranom: opsegom frazema, leksičkim sastavom i određivanjem sintaktički glavne (noseće) komponente. (Fink-Arsovski 2006:8) Također, postoji i konceptualna analiza frazema koja će biti detaljnije objašnjena u sedmome poglavlju te će se provesti i ta analiza prikupljene građe.

5. METODOLOGIJA I GRAĐA

Građa za provedeno istraživanje prikupljena je iz dvaju tiskanih leksikografskih izvora, a to su Hrvatski frazeološki rječnik (2014) te Rječnik hrvatskih animalističkih frazema (2017). Uz to, korišten je i mrežni izvor Baza frazema hrvatskoga jezika. Glavni kriterij za prikupljanje građe bio je da prikupljeni frazemi sadrže barem jednu ornitonimsku sastavnicu. Na taj način prikupljen je trideset i jedan frazem i u nastavku se oni analiziraju semantički i konceptualno. Sintaktička i strukturna analiza nisu predmetom provedene analize, no zaključno se navode uočena prototipna obilježja frazema i na tim dvama područjima frazeološke analize. Prikupljena je frazeološka građa i frazeografski obrađena te se donosi kao prilog ovome radu u Rječniku hrvatskih frazema s ornitonimskom sastavnicom. Upravo ornitonimska sastavnica u prikupljenim frazemima predstavlja i natuknicu pod kojom je pojedini frazem obrađen (u primjerima s više ornitonimskih sastavnica natuknicom je prva od njih, a kod ostalih se donosi uputnica na nju). Natuknica i frazem bilježe se

podebljanim slovima. Uz svaki se od frazema donosi njihovo značenje preuzeto iz korištenih izvora (običnim slovima) te primjer upotrebe u kontekstu (kosim slovima).

6. SEMANTIČKA ANALIZA

Semantička analiza frazema obuhvaća značenje frazema, njegovu motivaciju i stupanj desemantizacije. Jednim je od temeljnih obilježja frazeologije u užem smislu i slikovitost. “U okviru semantičke analize frazema, naslanjajući se na terminologiju zagrebačke lingvističke škole, govori se o slikovitosti koja se odražava u dubinskoj strukturi frazema, tzv. semantičkom talogu (Fink-Arsovski 2002:6), i o desemantizaciji koja može biti potpuna, djelomična ili nulta. Frazemski paradigmatski odnosi promatraju se u pojavi sinonimije u kojoj je opreka na temelju semantičke sličnosti, homonimije koja se temelji na isključivosti te antonimije u kojoj se opreka temelji na kontrastu (Turk, Bogović 1998:204-205).” (navod prema Barčot 2017:38)

“Potpunu desemantizaciju imaju frazemi u kojima su desemantizirane sve sastavnice, tj. one više nemaju svoje primarno leksičko značenje. Pri određenju značenja tih frazema nije uporabljena niti jedna postojeća sastavnica frazema.

Djelomičnu desemantizaciju imaju oni frazemi u kojima neke sastavnice imaju primarno leksičko značenje, a druge ga nemaju. Dakle, samo su neke sastavnice izgubile primarno leksičko značenje. Vidi se po tome što se sastavnice koje nisu desemantizirane pojavljuju i u opisu frazemskoga značenja.” (Barčot 2017:101)

6.1. Semantička analiza prikupljene frazeološke građe

U nastavku se prikupljena frazeološka građa analizira semantički, a pritom se slijedi podjela frazema prema ornitonimskoj sastavnici koju sadrže. Prema tome se kriteriju frazemi analiziraju abecednim poretkom. Svaka ornitonimska sastavnica numerirana je, a ispod nje se abecednim redom navode frazemi koji je sadrže. Ornitonimska frazemska sastavnica bilježi se običnim slovima, frazemi kurzivom, dok se značenje frazema navodi u polunavodnicima.

1. Ćuk

imati ćuka u glavi

sam kao ćuk

Imati ćuka u glavi frazem je koji je potpuno desemantiziran. Njegovo je značenje ‘biti šašav (otkačen, luckast)’.

Sam kao ćuk djelomično je desemantiziran frazem. Njegovo značenje jest ‘biti sam (osamljen), živjeti sam’ te je motivirano tipičnim ponašanjem ove ptice koje se onda može prenijeti i na ljudske osobine. Ovu osobinu tipičnu za ćuka potvrđuje i sljedeći navod: “I u vrijeme podizanja mladunaca, mužjak i ženka samo vrlo rijetko provode dan na istom stablu, a tjelesni dodir, osim u vrijeme parenja, nije viđen.” što jasno pokazuje ovu osobinu ptice ćuk.¹

¹ Preuzeto s <https://hr.wikipedia.org/wiki/%C4%86uk>, posjet 3.9.2023.

2. Golub

gukni, golube<!>

imati golubinje srce

kao posrani (usrani) golub [izgledati, držati se itd.]

živjeti kao golubovi (dva goluba, golub i golubica)

Frazem *gukni, golube<!>* motiviran je glasanjem goluba koji guguće. Ovaj frazem u potpunosti je desemantiziran te je njegovo značenje ‘reci; pokušaj izvlačenja informacije *iz koga*, naredba’.

Imati golubinje srce također je djelomično desemantizirani frazem. Značenje ovog frazema je ‘imati jako dobro srce, biti dobrodušan’. Motiviran je pticom golub zbog njezine plahosti, mirnoće, to je ptica koja nije agresivna i ne napada nikoga, što su osobine koje se mogu pripisati osobi dobra srca.

Kao posrani (usrani) golub [izgledati, držati se itd.] u potpunosti je desemantiziran frazem. Značenje ovog frazema je ‘loše, otužno, pokunjeno, jadno [izgledati, držati se itd.]’

Motivacija ovog frazema proizlazi iz činjenice da se tko/što u frazemom oslikanoj situaciji ne može osjećati dobro, ugodno i veselo, već sasvim suprotno od toga, loše, poniženo, postićeno, pokunjeno - što je zapravo i suprotnost ustaljenom ponašanju ptice goluba koju se smatra ‘veselom’ pticom koja stalno guguće.

Živjeti kao golubovi (dva goluba, golub i golubica) djelomično je desemantiziran frazem. Njegovo značenje je ‘živjeti u slozi i ljubavi, mirno i skladno živjeti, voljeti se i slagati se /o ljubavnom paru/’.

Ovaj frazem motiviran je ustaljenom predodžbom o načinu života ovih ptica.

3. Guska

kao guske u magli

srljati (ići) kao guske u maglu

Kao guske u magli frazem je koji nosi značenje ‘ponašati se izgubljeno, bez cilja, bez smjera’. Značenje je vjerojatno motivirano letom gusaka u magli koje mora biti besciljno jer se kroz maglu teško može išta razaznati, a guske su također ptice koje lete u periodu godine kada je magla uobičajena. Frazem je u potpunosti desemantiziran.

Srljati (ići) kao guske u maglu istog je stupnja desemantizacije kao i prethodni frazem. Ovaj frazem znači ‘reagirati nepromišljeno’ te se njegovo značenje i motivacija može povezati sa prethodno analiziranim frazedom, *ići* u što nepoznato, u maglu, što predstavlja nejasnu situaciju koja nije dobro ‘vidljiva’, te samim time taj korak ne može biti promišljen.

4. Kokoš

kao ćorava kokoš

kao pokisla kokoš

koka koja nosi zlatna jaja

leći/ lijegati s kokošima

zlatna koka

Frazem *kao ćorava kokoš* nosi značenje ‘ne vidjeti nešto što je očito’ te je prema stupnju desemantizacije potpuno desemantiziran. Ovaj frazem motiviran je ponašanjem kokoši koja često kljuca u pod i ne obraća puno pažnju na ono što se oko nje događa, ili samo ‘bezglavo’ i besciljno trči te tako ne može vidjeti što se oko nje događa – iako naočigled.

Frazem *kao pokisla kokoš* ima značenje ‘potišteno, utučeno, deprimirano [držati se, izgledati itd.]’ te je prema stupnju desemantizacije ovo potpuno desemantiziran frazem. Motivacija za ovaj frazem dolazi od slike pokisla kokoši, a i simbolike koja se povezuje s time da, kada što pokisne i smoči se, ima tendenciju splasnuti, postati manje, neatraktivno, što se može povezati sa slikom osobe koja je tužna, loše raspoložena, koja je doživjela kakvu lošu situaciju.

Koka koja nosi zlatna jaja predstavlja ‘osobu koja skriva veliku vrijednost, ima jako veliki potencijal’. Jaja su ono što će se tek izleći, tek će iz njih nastati nešto- što je zapravo i definicija potencijala. Također, zlatna se boja povezuje s bogatstvom, uspjehom, prosperitetom te predstavlja nešto izuzetno kvalitetno i vrijedno.

Leći/ lijegati s kokošima povezuje se sa značenjem ‘ići spavati (leći / lijegati) rano’ te je ovo primjer djelomično desemantiziranog frazema jer glagolska sastavnica zadržava svoje prototipno leksičko značenje. Frazemska je slika građena na ponašanju tipičnome za kokoši jer su to životinje koje vrlo rano idu spavati i rano se bude (pijevac je znak za buđenje u zoru i svojevrsna budilica).

Frazem *zlatna koka* ima značenje ‘osoba s velikim potencijalom’ te je potpuno desemantiziran. S prethodno se navedenim frazedom nalazi u semantičkom

odnosu frazemske sinonimije. Zlatna boja predstavlja bogatstvo, veliku vrijednost i blago, stoga zlatna koka (koja, znamo, nese jaja) predstavlja veliki potencijal. Isto tako, *zlatna koka* frazem je koji ćemo koristiti kada govorimo o osobi/predmetu/događaju koji će nam uspjeh donositi kroz duži vremenski period, najčešće kroz malo uloženog truda i koju/koji je vrijedno sačuvati. Također, *zlatna koka* predstavlja određenu vrijednost i nešto što većina ljudi ne posjeduje, već samo određeni sretnici.

5. Labud

labuđi pjev (labuđa pjesma)

Ovaj je frazem višeznačan te su u korištenim izvorima potvrđena njegova dva značenja:

1. posljednje djelo koje se smatra osobito važnim, djelo kojim se zaokružuje *čiji* opus (*čija* karijera),
2. naglo poboljšanje zdravstvenoga stanja bolesnika u terminalnoj fazi.

Ovaj frazem u oba svoja značenja u potpunosti je desemantiziran. Frazem *labuđi pjev* i njegova inačica *labuđa pjesma* veoma je star, a svoje podrijetlo vuče još iz antike i legende da labudovi prije smrti ispuštaju glasove koji podsjećaju na tužnu i lijepu pjesmu. Prema nekim vjerovanjima labudovi se, kad osjete da im se bliži kraj, vraćaju na rijeku koju su stari Grci zvali Maiandros (u Maloj Aziji) da otpjevaju svoju posljednju pjesmu. To su vjerovanje zabilježili basnopisac Ezop u svojim basnama, Eshil u svojoj tragediji Agamemnon te Ciceron u djelu O govorniku. Da sva ta vjerovanja nisu bez osnove, potvrđuju i zapisi njemačkoga prirodoslovca Alfreda Edmunda Brehma (1829. – 1884.), koji je u djelu Život životinja (Tierleben) iscrpno opisao život labuda i melodioznost njihova glasanja koje su poezija i predaja idealistički oslikale kao pjev. Zasnovan na antičkoj legendi, ovaj je frazem zadobio internacionalni karakter.

Frazem *labuđi pjev* u novije se vrijeme upotrebljava u mnogim kontekstima u kojima ga ne bismo očekivali te je takvom uporabom dobio novo i općenitije značenje ‘posljednji uspješni ostvaraj kakva talenta’, koje nije više isključivo vezano za područje umjetnosti ili znanosti, tj. za glazbu i kakav pisani ostvaraj. Stoga se često susreće na stranicama novinskih sportskih stranica kad se govori o posljednjim uspjesima sportaša ili posljednjim utakmicama nogometnih momčadi te oprostajnim utakmicama nogometaša.²

6. Lasta

prva lasta

Frazem *prva lasta* primjer je djelomično desemantiziranog frazema te je njegovo značenje ‘prva vijest o čemu’. Laste su ptice koje nagovještaju proljeće te kada se pojavi prva lasta, to znači da proljeće dolazi i upravo je time motivirano značenje ovoga frazema. Brojevnica prva u svim primjerima frazema koji je sadrže ima značenje koje je pozitivno konotirano. Simbolički se veže i uz početak čega.³

7. Noj

gurnuti / gurati (zabiti / zabijati i sl.) glavu u pijesak <kao noj>

Ovaj frazem u potpunosti je desemantiziran. Njegovo značenje jest ‘sakriti se od koga, čega, bježati od odgovornosti, osjećati strah’. Motivacija je ponašanje, tj. osobina noja po kojoj je upravo i poznat i po kojoj se ističe od drugih životinja za koje takvo ponašanje nije tipično.

² Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/213932>, datum pristupa 3.9.2023.

³ Preuzeto s <https://repository.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri%3A3055/datastream/FILE0/view>, datum pristupa 3.9.2023.

Svima je poznata priča o tome da nojevi zabijaju glavu u pijesak kad se nađu u opasnosti, ali moramo se zapitati koliko je ta priča istinita i što je prouzročilo da se odražava u mnogim svjetskim frazeologijama. Noj je životinja koja ima mnoge osobine koje su mogle postati opće mjesto u frazeologiji, ali nisu to postale. Za početak važno je kazati koje su njegove osnovne osobine. Noj je golema ptica koja naraste do tri metra i postigne težinu do sto pedeset kilograma. U odnosu na krupno tijelo ima veoma malu glavu, dugi vrat, duge mišićave i snažne noge s dva prsta te veoma dug korak. Iako ima krila, ne može letjeti. Tijelo mu je prekriveno perjem koje se upotrebljavalo kao ukras (npr. kao ukras na šeširima). Nojevi žive u toplijim krajevima, isprva su živjeli samo u Africi, a zatim i u Americi i Australiji. I kako onda protumačiti sliku noja koji zabija ili gura glavu u pijesak? Ni prema fizičkome opisu, a ni prema opisu njegova načina života ne bismo mogli reći da je noj plašljiva životinja i da bijeg od opasnosti vidi samo u zarivanju glave u pijesak misleći da ga neće vidjeti neprijatelj ako on njega ne vidi. To bi značilo da se nojevi skrivaju i da se jednostavno prave nevidljivima. Znanstveno je dokazano da napadnuti nojevi imaju tri osnovne strategije obrane. Oni jednostavno ili iskoriste svoje trkačke sposobnosti i pobjegnu, ili snažnim nogama udare neprijatelja, ili velikim tijelom pokušavaju skriti svoja jaja kad leže na njima. Kad se skrivaju, legnu na tlo spuštajući dugi vrat i glavu na zemlju te se u toplinskim izmaglicama rodne Afrike stapaju s okolinom poput travnatoga humka.⁴ Neovisno o istraživanjima ponašanja u životinjskome svijetu i njima predstavljenim spoznajama, uvriježena se predodžba zadržala u frazeološkome izrazu poredbene strukture.

8. Papiga

⁴ Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/245993>, datum pristupa 3.9.2023.

ponavljati kao papiga

Ovaj frazem ima značenje ‘stalno ponavljati’ te je njegova motivacija proizašla iz činjenice da su papige (neke vrste papiga) ptice koje ponavljaju određene riječi za ljudima te uglavnom to čine kontinuirano kroz određeni vremenski period, što može čak i zvučati iritantno. Desemantizacija je u ovome frazemu djelomična. Neka istraživanja pokazuju čak i da papige mogu djelomično razumjeti ono o čemu govore: Dugo se vremena vjerovalo da papige jednostavno mehanički ponavljaju ljudske riječi. Međutim, tako izvrsno vladanje glasom sugerira da papige imaju dobro razvijene ne samo mišiće grkljana i druge vokalne mehanike, već i mozak koji njima upravlja. I to je istina: mozak papiga puno je složeniji od mozga većine drugih ptica, što im omogućuje ne samo obavljanje najsloženijih kognitivnih zadataka, već i djelomično razumijevanje značenja riječi koje su naučile.⁵

9. Patka

hodati kao patka

Hodati kao patka znači ‘hodati nezgrapno, čudno’ te je ovaj frazem motiviran hodom patke koji je geganje, sporo hodanje klateći se lijevo-desno. Ponekad se takav hod može vidjeti kod trudnica koje su u vrlo visokom stupnju trudnoće.

10. Pile

čuditi se kao pile glisti

zaplesti se kao pile u kućine

⁵ Preuzeto s <https://motherhouse.ru/hr/taxes/kak-uznat-lyubit-li-vas-vash-volnistyi-popugaichik-pochemu-popugai-vosproizvodyat/>, datum pristupa 3.9.2023.

Čuditi se kao pile glisti ima značenje ‘konstantno se iščuđavati čemu’. Pile je domaća životinja i vrlo je bliska čovjeku. Pile se smatra nježnom, pomalo neinteligentnom životinjom, te je također mlada i ‘neiskusna’ životinja. Pile često na tlu, na zemlji pronade glistu i njegova reakcija doista je nalik čuđenju, pogotovo kada uzmemo u obzir da se ta glista kreće. Upravo to i je motivacija za ovaj frazem koja ne začuđuje budući da su ljudi koji su u svom kućanstvu imali piliće mogli na dnevnoj bazi promatrati njihovo ponašanje.

Zaplesti se kao pile u kućine frazem je sa značenjem ‘konstantno upadati u neku nevolju’. Prema značenju navedenom na Hrvatskom jezičnom portalu *kućina* je u preradi neobrađeno vlakno konoplje i lana.⁶ Motivacija značenja za ovaj frazem vjerojatno je proizašla iz toga da pile kao mala životinja koja se tek nedavno izlegla ima male nožice i nespretno hoda, često i pada. Kada bismo zamislili da pile hoda kroz kućine, nikako drugačije to ne bi moglo izgledati već da se pile spotiče, zapliće i pada. Frazem je u potpunosti desemantiziran.

11. Ptica

iz ptičje perspektive

jesti kao ptica

noćna ptica

ptičji mozak

rijetka ptica

slobodan kao ptica

to već i ptice/vrapci na grani/na krovu znaju/cvrkuću/pjevaju

⁶ Preuzeto s https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eldkXBQ%3D, datum pristupa 3.9.2023.

Iz ptičje perspektive frazem je koji je potpuno desemantiziran te je njegovo značenje ‘odozgo prema dolje [gledati, promatrati i sl.]’. Motivacija ovog značenja proizlazi iz činjenice da ptice lete, naravno visoko iznad tla, te im to omogućava jednu potpuno drugačiju perspektivu iz koje mogu promatrati svijet oko sebe.

Jesti kao ptica djelomično je desemantiziran frazem te znači ‘jesti jako malo’. Motivacija proizlazi iz činjenice da je velik broj ptica vrlo malen te su im samim time potrebne vrlo male količine hrane, a često se hrane kukcima koji su vrlo sitni. Također, hrane se kljunom koji je također vrlo malen kod ptica koje su sitne građe te ne mogu odjednom veliku količinu hrane staviti u svoj kljun.

Noćna ptica predstavlja ‘osobu koja dobro funkcionira noću’. Ovaj frazem motiviran je tipičnim ponašanjem sove koja odlično funkcionira noću kada i lovi, tj. obavlja svoj posao. Označava osobe koje imaju više energije tijekom večeri, a vole se buditi kasnije, baš kao sove. Frazem je desemantiziran u potpunosti.

Ptičji mozak potpuno je desemantiziran frazem i njegovo značenje je ‘osoba ima mali kvocijent inteligencije, nije pametna’. Motivacija proizlazi iz mišljenja i učenja da ptice imaju veličinom vrlo mali mozak te se ovaj frazem ustalio u upotrebi. Međutim, nedavna istraživanja pokazuju kako je ipak mozak ptica dobro razvijen te bi ovaj frazem koji se ustaljeno koristi kao uvreda, zapravo mogao biti kompliment.

Rijetka ptica odnosi se na ‘osobu koja posjeduje određenu kvalitetu koja je rijetka za pronaći’ te je također desemantiziran u potpunosti. Motivacija za ovaj frazem proizašla je iz činjenice da postoji vrlo velik broj vrsta ptica, od kojih su

mnoge vrlo rijetke i ugrožene vrste te se mogu pronaći samo na specifičnim, često i vrlo teško dostupnim prostorima koji su takvim pticama stanište.

Slobodan kao ptica ima značenje ‘potpuno slobodan, bez ikakvih ograničenja’ te se najčešće odnosi na pticu u letu koja može slobodno letjeti kamo i kuda god poželi, nebeskim prostranstvima koja su zapravo neograničena. To je ujedno i motivacija za ovaj frazem koji je prema stupnju desemantizacije djelomično desemantiziran.

To već i ptice/vrapci na grani/na krovu znaju/cvrkuću/pjevaju znači da ‘svi znaju tu informaciju, ne radi se o novosti’. U frazemaškoj inačici s varijantnom glagolskom sastavnicom *znaju* radi se o djelomično desemantiziranom frazemu, dok su inačice s drugim dvjema glagolskim sastavnicama u ovome frazemu potpuno desemantizirane. Motivacija za ovaj frazem vjerojatno dolazi od slike vrabaca, tj. ptica koje sjede ‘poslagane’ na žici, uvijek u velikom broju i glasaju se. Također, ono što je vrlo vjerojatno utjecalo na ovaj frazem je da su vrapci ptice koje žive blizu čovjeka, uz naša kućanstva, vidimo ih svakodnevno i takve ptice su nam vrlo bliske, te iz toga može proizaći da, budući da se o određenoj temi već više puta govorilo, čak su i ptice, vrapci koji su tu uz nas, to čule i zapamtile.

12. Puran

šepuriti se kao puran (paun)

‘Praviti se važan, isticati se’ značenje je ovog frazema koje je motivirano izgledom pauna koji na sebi ima raskošno perje koje ponosno pokazuje, što se naravno može povezati s osobom koja se želi istaknuti nekom svojom osobinom ili isto tako vanjskim izgledom i ponosno to pokazivati. Također, ukoliko govorimo o inačici frazema sa zoonimskom sastavnicom *puran*, šepurenje je povezano s njegovim tipičnim kretanjem uzdignute glave i ‘napuhanih’ prsiju. Ovaj frazem često se upotrebljava za osobe muškog spola koje su ohole, uzdignute, arogantne, pune sebe. Desemantizacija je potpuna.

13. Slavuj

pjevati kao slavuj

Ovaj frazem znači ‘jako lijepo pjevati’ te je djelomično desemantiziran. Upravo slavuj predstavlja i simbolizira predivni pjev koji je i kroz mnoga književna djela opjevan i koji je služio i služi i dalje kao inspiracija. Dakle, sposobnost slavuja da tako lijepo pjeva je motivacija za ovaj frazem.

14. Vrana

bijela vrana

sokol iz vranina gnijezda

vrana je mozak (pamet) popila komu

Ove ptice imaju vrlo duboko simbolično značenje i služile su kao inspiracija mnogim pjesnicima i književnicima. Evo nekoliko primjera (značenja) vrane koja se pojavljuju u antičkoj mitologiji:

- vrane su posrednik između života i smrti,
- kao ptica lešinar, jedu mrtve, što ih čini utjelovljenjem smrti i izgubljenih duša,
- one su reinkarnacija prokletih duša,
- vrane su smatrane donositeljima tragičnih vijesti, obično najavljujući smrt heroja,
- tretirali su ih kao natprirodna stvorenja koja mogu komunicirati s ljudima.

Simbolično, vrane su obično bile simbol smrti i procesa transformacije iz fizičkog u duhovni svijet. Međutim, u duhovnom jeziku smrt ne znači fizički čin umiranja; nego smrt predstavlja promjenu, prijelaz, transformaciju, i novi početak.

Dok vrane predstavljaju smrt i umiranje, ovo također otvara put za nove mogućnosti i načine za rast i razvoj. U šamanizmu čin umiranja je najviša duhovna razina koju možete doživjeti jer predstavlja smrt ega i površnog identiteta i sjećanje na vašu najvišu bit.

Zbog toga vrane predstavljaju završetak i odvajanje jednog stanja bića koje vodi do početka višeg duhovnog postojanja. Često ovo može biti teško i izazovno razdoblje, puno tuge, gubitka i preokreta. Zbog toga su vrane obično povezane s negativnom ili lošom energijom znakova.⁷

Bijela vrana predstavlja ‘osobu koja nekom karakteristikom odudara od svoje okoline’ te je ovaj frazem motiviran antonimijom. Bitno je naglasiti i kako bijela vrana ne postoji, sve vrane su crne boje. Ovaj frazem odnosi se na osobu koja odudara od svoje okoline, koja se ne uklapa u ono što je drugima normalno, koja

⁷ Preuzeto s <https://hr.royalmarinescadetsportsmouth.co.uk/symbolism-crow>, datum pristupa 3.9.2023.

krši neka standardna pravila i koja je drugima zbog toga najčešće čudna. Frazem je u potpunosti desemantiziran.

Frazem *sokol iz vranina gnijezda* ima dva značenja:

1. 'osoba koja je odrasla u okolini u kojoj su svi prosječni i postala iznadprosječna, istaknula se određenim kvalitetama',
2. 'slabić, kukavica, plašljivac'.

Sokol i vrana su dvije različite ptice s različitim ponašanjem i različitim ulogama, i također, u usmenoj predaji vrana se smatra 'lošom' pticom, simbolom smrti, nečeg lošeg, magijskog, dok je sokol simbol snage, ponosa, moći i vodstva, on ima moć uzdignuti se više i biti dominantna životinja. Upravo zato je takva slika na kojoj je građen ovaj frazem - sokol je taj koji se ističe među mnogobrojnim vranama koje samo grakću i to je motivacija ovog frazema. Motivacija drugog značenja ovog frazema mogla je proizaći iz ponašanja ovih ptica.

Vrana je mozak (pamet) popila komu ima sljedeće značenje: 'poludio je *tko*, slabo rasuđuje *tko*'. Ovaj frazem je potpuno desemantiziran. Značenje može biti motivirano time da vrana kljunom pozoblje hranu, a u ovome frazemu to bi bilo preneseno tako da je osobi netko 'pozobao' mozak, odnosno to je razlog zašto se osoba ne može sjetiti određene informacije. Također, bitno je naglasiti da je vrana ptica lešinar te je to vrlo usko povezano s ovim frazemom.

6.2. Prikaz zastupljenosti frazema s općom imenicom ptica u odnosu na ostale frazeme

U sljedećem prikazu možemo vidjeti usporedbu frazema s općom imenicom ptica te ostalih frazema. U prvome „kolačiću” (na prikazu lijevo) prikazana je zastupljenost frazema s općom imenicom *ptica* kao sastavnicom u prikupljenoj frazeološkoj građi, a potom u drugom „kolačiću“ (na prikazu desno) zastupljenost pojedinih naziva za ptice kao frazemskih sastavnica. Zaključno, frazema kojima je sastavnica naziv pojedine ptice ima više kada ih promotrimo kao cjelinu, međutim, gledajući svaku sastavnicu zasebno, uglavnom je to jedan frazem ili tek nekoliko njih, pa prema tome možemo zaključiti da su frazemi s općom imenicom ptica zastupljeniji u hrvatskome jeziku od onih u kojima je sastavnicom pojedina vrsta ptica – ako se ista promatra zasebno i izdvojeno. Također, jedan je frazem u zasebnom oblačiću budući da on ima dvije varijante – u jednoj se pojavljuje opća imenica ptica, dok je u drugoj varijanti upotrijebljen naziv ptice.

Frazemi sa sastavnicom
ptica:

*Iz ptičje perspektive
Jesti kao ptica
Noćna ptica
Ptičji mozak
Rijetka ptica
Slobodan kao ptica*

Frazem sa sastavnicom ptica
ili sastavnicom vrbac:

*to već i ptice (vrapci) na
grani (krovu) znaju
(cvrkuću, pjevaju)*

Frazemi sa ostalim sastavnicama:

*Imati ćuka u glavi
Sam kao ćuk
Gurnuti glavu u pijesak kao noj
Gukni, golube<!>
Kao posrani (usrani) golub
Živjeti kao golubovi
Imati golubinje srce
Kao guske u magli
Srljati (ići) kao guske u maglu
Kao ćorava kokoš
Kao pokisla kokoš
Koka koja nosi zlatna jaja
Leći/ lijegati s kokošima
Zlatna koka
Prva lasta
Bijela vrana
Vrana je mozak (pamet) popila
Sokol iz vranina gnijezda
Pjevati kao slavuj
Čuditi se kao pile glisti
Zaplesti se kao pile u kućine
Labuđi pjev
Ponavljati kao papiga
Hodati kao patka
Šepuriti se kao puran (paun)*

7. KONCEPTUALNA ANALIZA

“Iz perspektive kognitivne lingvistike metafora je osnovna mentalna operacija, način spoznavanja, strukturiranja i objašnjavanja svijeta. Čovjek ne samo da izražava svoje misli metaforama, on misli u metaforama. Upotrebljavajući metafore, čovjek formira svijet u kojem živi. Konceptualna metafora je metaforički koncept, tzv. idealizirani kognitivni model. Ona je jedan od kognitivnih procesa konstruiranja značenja na temelju kojeg povezujemo dvije konceptualne domene: izvornu domenu i ciljnu domenu. (Lakoff i Johnson 1980)” (navod prema Barčot 2017:41)

“Dio lingvista polazi od pretpostavke da frazeme pamtimo kao gotove cjeline i da ih tako memoriramo. Drugi dio lingvista smatra da je naš leksikon mreža, splet različitih čvorova koji povezuju dijelove frazema.” (Barčot 2017:42)

Koncept predstavlja mentalnu predodžbu koja nužno uključuje određena obilježja i predstavlja središnji pojam kategorizacije i konceptualizacije. Usko se povezuju s percepcijom i često se u kognitivnoj lingvistici poistovjećuju s leksičkim konceptima.

7.1. Hrvatski frazemi s ornitonimskim sastavnicama i prijedlog njihova uvrštavanja u koncepte

Odabrani korpus frazema s ornitonimskom sastavnicom u ovom će poglavlju biti podijeljen s obzirom na koncepte u dvije velike skupine, a zatim i u pojedine podskupine unutar tih dviju velikih skupina. Koncepti se bilježe običnim slovima te su smješteni unutar nadnatuknice koja je numerirana, dok se pojedini frazemi koji pripadaju određenom konceptu bilježe uvučeno i u kurzivu ispod pripadajućeg koncepta.

Frazemi se zadanoga korpusa s obzirom na koncepte mogu podijeliti u dvije skupine:

- 1) frazemi koji se odnose na čovjeka
- 2) frazemi kojima se opisuju faze u određenom procesu

Frazemi kojima se opisuju faze u određenom procesu mogu se podijeliti na dvije podskupine: 1) početak, 2) kraj.

1) Početak

Koncept početka

prva lasta

2) Kraj

Koncept kraja

labuđi pjev (labuđa pjesma)

Frazemi koji se odnose na čovjeka mogu se podijeliti na sljedeće podskupine: 1) čovjekova stanja, 2) osobine, 3) ponašanje i međuljudski odnosi, 4) položaj u društvu i životne situacije, 5) čovjekova razmišljanja i reakcije.

1) čovjekova stanja

Koncept samoće

sam kao ćuk

Koncept posramljenosti

kao posrani (usrani) golub

Koncept potištenosti

kao pokisla kokoš

Koncept potencijala

koka koja nosi zlatna jaja

zlatna koka

Koncept slobode

slobodan kao ptica

2) Osobine

Koncept dobrote

imati golubinje srce

Koncept ranog odlaska na spavanje

leći/ lijegati s kokošima

Koncept ponavljanja

ponavljati kao papiga

Koncept važnosti

šepuriti se kao puran (paun)

Koncept funkcioniranja noću

noćna ptica

Koncept nerazumna rasuđivanja

vrana je mozak (pamet) popila

Koncept različitosti

bijela vrana

Koncept luckasta ponašanja

imati ćuka u glavi

Koncept gluposti

ptičji mozak

3) ponašanje i međuljudski odnosi

Koncept ignoriranja

gurnuti / gurati (zabiti / zabijati i sl.) glavu u pijesak <kao noj>

Koncept naredbe

gukni, golube <!>

Koncept sklada

živjeti kao golubovi (dva goluba, golub i golubica)

Koncept izgubljenosti

kao guske u magli

Koncept načina hoda

hodati kao patka

Koncept upadanja u nevolju
zaplesti se kao pile u kućine

Koncept uzimanja hrane
jesti kao ptica

Koncept nadarenosti za pjevanje
pjevati kao slavuj

4) položaj u društvu i životne situacije

Koncept perspektive/načina gledanja na što
iz ptičje perspektive

Koncept rijetkosti
rijetka ptica

Koncept uspjeha
sokol iz vranina gnijezda

5) Čovjekova razmišljanja i reakcije

Koncept nepromišljenosti
srljati (ići) kao guske u maglu

Koncept nezapažanja
kao ćorava kokoš

Koncept čuđenja

čuditi se kao pile glisti

Koncept općeprihvaćenog znanja

to već i ptice (vrapci) na grani (krovu) znaju (cvrkuću, pjevaju)

8. RJEČNIK HRVATSKIH FRAZEMA S ORNITONIMSKOM SASTAVNICOM

Rječnik hrvatskih frazema s ornitonimskom sastavnicom analiziranih u ovom radu objasnidbeni je rječnik temeljen na korpusu te koncipiran prema načelima suvremene frazeografske obrade. Frazemi su obrađeni pod ornitonimskom sastavnicom koju sadrže kao nadnatuknicom, a svi frazemi koji se pod njom nađu kao natuknice poredani su abecednim redom te su numerirani. Kod frazema koji sadrže dvije ornitonimske sastavnice kao nadnatuknica se uzima prva od njih. Značenje se frazema i primjer njegove upotrebe u kontekstu za svaku od njih navodi kod prve, a kod ostalih se, uz ornitonimsku sastavnicu kao natuknicu navodi uputnica na prvu, odnosno onu pod kojom je frazem leksikografski obrađen. Frazemske inačice se bilježe u obliku zagradama (**kao posrani (usrani) golub**). Vidski parnjaci koji se pojavljuju kao sastavnice unutar istoga frazema odvajaju se kosom crtom (**leći/ lijegati s kokošima**). U izlomljenim se zagradama navode fakultativne sastavnice (gurnuti / gurati (zabiti / zabijati i sl.) glavu u pijesak <kao noj>).

Nadnatuknica i frazem kao natuknica navode se debelim slovima, a natuknice su numerirane. Ispod frazema navodi se njegovo značenje običnim slovima (ako frazem ima više značenja, ona se obrojčavaju), a zatim, u novome retku, i primjer njegove upotrebe u kontekstu naveden kosim slovima. Primjeri su preuzeti iz mrežnoga korpusa hrWaC, iz Rječnika hrvatskih animalističkih frazema (2017) te s nekih hrvatskih mrežnih stranica (preko pretraživača Google) te su prema tome kraj njih kraticama navedeni i odgovarajući izvori. Uz primjere se navodi mrežna stranica s koje su preuzeti, a uz one iz hrvatske književnosti navedeno je i ime autora kojeg se citira.⁸

⁸ Preuzeto s <http://izdavastvo.ffri.hr/wp-content/uploads/2022/04/E-izdanje-%C5%BD.-Macan-U-%C4%8Detiri-oka..pdf>, datum pristupa 2.9.2023.

POPIS KRATICA

G- mrežni pretraživač Google

hrWaC - Hrvatski mrežni korpus

RHAF- Rječnik hrvatskih animalističkih frazema

ĆUK

1. imati ćuka u glavi

biti šašav (otkačen, luckast)

On izgleda inteligentno, zvuči slatko, i ima nepobitnu istinu na jeziku. No, IMA i nekoga ĆUKA U GLAVI. Nije mu za zamjeriti, tko ga od nas nema?
(hrWaC)

1. sam kao ćuk

biti sam (osamljen), živjeti sam

I onda Nikica stoji na sredini terena SAM KAO ĆUK – a mi očekujemo od njega da povuče loptu preko centra, predribla tri protivnika kroz sredinu i doda loptu.(G)

GOLUB

2. gukni, golube<!>

reci što imaš<!>, izjasni se<!>

Hajde, GUKNI, GOLUBE! Hajde, da li voliš me? (G)

3. imati golubinje srce

imati jako dobro srce, biti dobrodušan

Bila je dobro odgojena, ljubazna i pristojna, IMALA JE GOLUBINJE SRCE i svima je uvijek pomagala. (RHAF)

4. kao posrani (usrani) golub [izgledati, držati se itd.]

loše, otužno, pokunjeno, jadno [izgledati, držati se itd.]

... sav si se zarožao, izgledaš KAO USRANI GOLUB, čovječje božji, zar nisi svjestan? Šta je bilo? Je li ti Nina dala cipelu? (P. Pavličić, Krvnik u kući, 185)

5. živjeti kao golubovi (dva goluba, golub i golubica)

živjeti u slozi i ljubavi, mirno i skladno živjeti, voljeti se i slagati se /o ljubavnom paru/

ŽIVE KAO GOLUB I GOLUBICA, jedno bez drugoga ne može.

GUSKA

6. kao guske u magli

ponašati se izgubljeno, bez cilja, bez smjera

Je li ulazak u EU dobra ili loša odluka, donosimo li još jednom odluku KAO GUSKE U MAGLI? (hrWaC)

7. srljati (ići) kao guske u maglu

reagirati nepromišljeno

Preranim referendumom SRLJAMO u EU kao GUSKE U MAGLU. (G)

KOKOŠ

8. kao ćorava kokoš

ne vidjeti nešto što je očito

*Ništa ja o tome ne znam, na taj sam podatak naišla KAO ČORAVA KOKOŠ.
(RHAF)*

9. kao pokisla kokoš [držati se, izgledati itd.]

potišteno, utučeno, deprimirano [držati se, izgledati itd.]

*Ko zaljubljena tinejdžerka sam, uređujem se svaki dan da mu budem lijepa.
Želim ga razveseliti, a ne da izgledam KO POKISLA KOKOŠ. (G)*

10. koka koja nosi zlatna jaja

osoba koja skriva veliku vrijednost, ima jako veliki potencijal

*Predsjednik kompanije rekao je da je lanjska dobit veća čak 170% i da
prodajemo KOKU KOJA NOSI ZLATNA JAJA. (RHAF)*

11. leći/ lijegati s kokošima

ići spavati rano

*Legla sam već oko pola devet. Moja bi majka, pokoj joj duši, rekla da sam
LEGLA S KOKOŠIMA. (G)*

12. zlatna koka

osoba s velikim potencijalom

*Šta mislite, zašto bih ja ubio ZLATNU KOKU? Ako mi je čovjek dužan, onda
ga valjda neću ubiti dok ne plati. (Pavličić, Krvnik u kući)*

LABUD

13. labuđi pjev (labuđa pjesma)

1. posljednje djelo koje se smatra osobito važnim, djelo kojim se zaokružuje čiji opus (čija karijera),

2. naglo poboljšanje zdravstvenoga stanja bolesnika u terminalnoj fazi.

1. Sigetska žrtva bila je velika, ali je upravo zahvaljujući njoj spašena tadašnja Europa jer lako je pretpostaviti što bi Turci učinili s Bečom da su bez smetnje i zadržavanja nastavili osvajački put zacrtan još u Carigradu u proljeće 1566. godine. Bio je to LABUĐI PJEV sultana Sulejmana, zvanoga Veličanstveni. (R- Vjesnik)

2. Patrick Swayze boluje od raka gušterače i nedavno je podvrgnut tretmanu na koji, liječnici kažu, odlično reagira. To se zove LABUĐI PJEV, kada se čovjek naglo oporavi pred smrt. Tako je bilo i s mojom bakom, i ona je imala rak gušterače, a dan prije smrti se ponašala kao da se ništa ne događa. (G)

LASTA

14. prva lasta

prva vijest o čemu

Postoji i povlaštena odvjetnička tarifa za sporove male vrijednosti do 500 kuna prema kojima odvjetnički troškovi ne mogu biti veći od vrijednosti toga predmeta. Ta nam je presuda PRVA LASTA, nadamo se da će ih biti više. (hrWaC)

NOJ

15. gurnuti / gurati (zabiti / zabijati i sl.) glavu u pijesak <kao noj>

namjerno ignorirati istinu, ne željeti se suočiti s neugodnom stvarnošću,
zatvoriti / zatvarati oči pred činjenicama

*Treba biti otvoren. Govoriti da situacija nije dramatična značilo bi
ZABIJATI GLAVU U PIJESAK. (N)*

PAPIGA

16. ponavljati kao papiga

stalno ponavljati

*Bojim se da oni koji govore o njoj kao pseudoznanstvenici uopće ne
poznaju njezin opus nego to PONAVLJAJU KAO PAPIGE čuvši od
nekoga drugog i prenoseći dalje. (G)*

PATKA

17. hodati kao patka

hodati nezgrapno, čudno

Što se glasa i HODA KAO PATKA–patka je. (G)

PILE

18. čuditi se kao pile glisti

konstantno se iščuđavati čemu

*Amerikanci SE IŠČUĐAVAJU Trumpovoj pobjedi KAO PILE GLISTI, a
sve su poduzeli da Hillary ne pobijedi. (G)*

19. zaplesti se kao pile u kućine

potpuno se smesti (zbuniti), ne vidjeti izlaz iz zbunjujuće situacije, zapetljati se u što

Stranci koja SE zbog svoje korupcijske afere ZAPETLJALA KAO PILE U KUČINE, povratak svojedobno odbačene ministrice potreban je radi peglanja vlastitoga imidža. (G)

PTICA

20. iz ptičje perspektive

odozgo prema dolje [gledati, promatrati i sl.]

Piloti Croatia Airlinesa snimili su Split iz PTIČJE PERSPEKTIVE. (G)

21. jesti kao ptica

jesti jako malo

JELA JE KAO PTICA, pazila na svaki zalogaj, brojila kalorije, ali kilogrami nisu odlazili. (G)

22. noćna ptica

osoba koja dobro funkcionira noću

Nemojte se čuditi vremenu pisanja, noćas mi se nešto ne spava, a kako sam ja inače NOĆNA PTICA, to mi nije bilo teško. (hrWaC)

23. ptičji mozak

slabe umne sposobnosti, intelektualna ograničenost

Reda radi, počinjem pričati s njom, trudeći se biti što ljubazniji, ali me njezin PTIČJI MOZAK već odavno svrstao u kategoriju s pijanim Švicarcem. (hrWaC)

24. rijetka ptica

osoba koja posjeduje određenu kvalitetu koja je rijetka za pronaći
Ova RIJETKA PTICA, kako ju vole nazivati u modnim krugovima, sigurno će imati što reći u novom dokumentarcu o svojoj karijeri i životnom iskustvu.
(HRAF)

25. slobodan kao ptica

potpuno slobodan, bez ikakvih ograničenja

Ali sada su prestala sva pitanja, spuštam se na metalnoj sajli, nekada smo govorili, SLOBODAN KAO PTICA. (Mićanović, Trajekt)

26. to već i ptice (vrapci) na grani (krovu) znaju (cvrkuću, pjevaju)

svi znaju tu informaciju, ne radi se o novosti

I PTICE NA GRANI PJEVAJU da je zdrav duh u zdravom tijelu. (G)

PURAN

27. šepuriti se kao puran (paun)

praviti se važan, isticati se

Sve bih oprostila nekom bezobraznom tajkunu koji bi kupio i uredio ovaj dvorac pa makar SE on u njemu ŠEPURIO KAO PURAN. (HRAF)

SLAVUJ

28. pjevati kao slavuj

jako lijepo pjevati

PJEVA KAO SLAVUJ. Raznježio je sve žene ljubavnom baladom. (G)

VRANA

29. bijela vrana

osoba koja nekom karakteristikom odudara od svoje okoline

Da sad njih dvojica uđu, to bi se smjesta opazilo, a osim toga, bile bi ondje i nekakve BIJELE VRANE, jer je to odreda bio mlađi svijet. (Pavličić, Krvnik u kući)

30. sokol iz vranina gnijezda

1. osoba koja je odrasla u okolini u kojoj su svi prosječni i postala iznadprosječna, istaknula se određenim kvalitetama

Ona je postala pravi SOKOL IZ VRANINA GNIJEZDA maknuvši se od one okoline.

2. slabić, kukavica, plašljivac

Tko bi rekao da je on SOKOL IZ VRANINA GNIJEZDA? Doimao se pouzdan i jako zaljubljen u Suzanu, a čim mu je obznanila da je zatrudnjela, nestao je i danima se nikomu nije javljao. (HRAF)

31. vrana je mozak (pamet) popila komu

poludio je *tko*, slabo rasuđuje *tko*

Nije mi VRANA PAMET POPILA da dam toliko novca za auto jer liječiti komplekse mogu i puno jeftnije. (G)

9. ZAKLJUČAK

Frazemi su veze dviju ili više riječi kod kojih dolazi do promjene značenja svih ili nekih sastavnica (bar jedne od njih) pa značenje cijele sveze ne proistječe iz značenja pojedinih sastavnica. Frazem se ne stvara u govornom procesu, nego se kao već zapamćena, usvojena ili naučena (ako se radi o stranom jeziku) cjelina uključuje u diskurs. Znanost koja se bavi proučavanjem frazema zove se frazeologija. Razlikujemo obilježja frazema prema tradicionalnoj frazeološkoj školi i obilježja frazema prema kognitivnoj frazeološkoj školi.

Glavni kriterij za prikupljanje frazeološke građe koja je predmetom istraživanja provedenoga u okviru ovoga rada bio je da frazemi sadrže barem jednu ornitonimsku sastavnicu. Na taj je način prikupljen i analiziran trideset i jedan frazem. Frazemi s ornitonimskom sastavnicom su frazemi koji u sebi sadrže opću imenicu *ptica* ili naziv za pojedinu vrstu ptica.

Frazemi se mogu analizirati s različitih aspekata, no tri su osnovna oblika frazeološke analize: semantički, sintaktički i strukturni. Uz to, može se provoditi i konceptualna analiza frazema. U ovom završnom radu prikupljena frazeološka građa detaljno je analizirana s dvaju aspekata: semantičkog i konceptualnog. Semantički aspekt analize zadanog korpusa obuhvatio je značenje frazema, njegovu motivaciju i stupanj desemantizacije. Konceptualna analiza prikupljenih frazema obuhvatila je podjelu frazema u dvije skupine s obzirom na koncepte u koje se mogu uvrstiti: frazemi kojima se opisuju faze u određenom procesu te frazemi koji se odnose na čovjeka. Prva skupina može se podijeliti na dvije podskupine: 1) početak, 2) kraj; dok se druga skupina može podijeliti na sljedeće podskupine: 1) čovjekova stanja, 2) osobine, 3) ponašanje i međuljudski odnosi, 4) položaj u društvu i životne situacije, 5) čovjekova razmišljanja i reakcije. Osim provedenih analiza, moguće je provesti i

sintaktičku i strukturnu analizu prikupljenih frazema, što ostavlja mogućnost daljnjeg istraživanja i razrade ove teme.

10. LITERATURA

Barčot, Branka: Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2017.

Filipović Petrović, Ivana: Kada se sretnu leksikografija i frazeologija: o statusu frazema u rječniku. Zagreb: Srednja Europa, 2018.

Fink-Arsovski, Željka: Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra. Zagreb: Filozofski fakultet, 2002.

Fink-Arsovski, Željka; Menac, Antica; Venturin, Radimir: Hrvatski frazeološki rječnik. Zagreb: Naknada Ljevak, 2014.

Kovačević, Barbara: Hrvatski frazemi od glave do pete. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2012.

Lakoff, George; Johnson, Mark: Metaphors We Live By. Chicago-London: The University of Chicago Press, 1980.

Menac, Antica: Hrvatska frazeologija. Zagreb: Knjigra, 2007.

Turk, Marija; Bogović, Sanja: O nekim semantičkim odnosima u frazeologiji. VI. međunarodni slavistički dani (ur. K.Gadanji). Sambotel - Pečuh: Visoka nastavnička škola Berszeny Daniel, 1998.

Vidović Bolt, Ivana; Barčot, Branka; Fink- Arsovski, Željka; Kovačević, Barbara; Pintarić, Neda; Vasung, Ana: Rječnik hrvatskih animalističkih frazema. Zagreb: Školska knjiga, 2017.

Mrežni izvori

Baza frazema hrvatskoga jezika <http://frazemi.ihjj.hr/>, posjet 3.9.2023.

Hrvatski jezični portal

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eldkXBQ%3D, posjet 3.9.2023.

Hrvatski mrežni korpus (hrWaC)

Kako znati voli li vas vaš papagaj. Zašto papige reproduciraju ljudski govor i razumiju li o čemu pričaju ? Papige razumiju što govore

<https://motherhouse.ru/hr/taxes/kak-uznat-lyubit-li-vas-vash-volnisty-popugaichik-pochemu-popugai-voisproizvodyat/>, posjet 3.9.2023.

Kovačević, Barbara. Medvjeda usluga i labuđi pjev// Hrvatski jezik (Zagreb),

<https://hrcak.srce.hr/file/213932>, 2014. posjet 3.9.2023.

Kovačević, Barbara. Tko zabija glavu u pijesak?// Hrvatski jezik (Zagreb), <https://hrcak.srce.hr/file/245993>, 2014. posjet 3.9.2023.

Macan, Željka. U četiri oka: O hrvatskim frazemima s brojevnom sastavnicom, Rijeka: Filozofski fakultet, 2022. <http://izdavastvo.ffri.hr/wp-content/uploads/2022/04/E-izdanje-%C5%BD.-Macan-U-%C4%8Detiri-oka..pdf>, posjet 2.9.2023.

Simbolika vrane: njeno tajanstveno duhovno značenje <https://hr.royalmarinescadetsportsmouth.co.uk/symbolism-crow>, posjet 3.9.2023.

Wikipedia, Ćuk <https://hr.wikipedia.org/wiki/%C4%86uk>, posjet 3.9.2023.

11. Prilog 1

POPIS ANALIZIRANIH FRAZEMA S ORNITONIMSKOM SASTAVNICOM

1. *imati ćuka u glavi*
1. *sam kao ćuk*
2. *gukni, golube<!>*
3. *imati golubinje srce*
4. *kao posrani (usrani) golub [izgledati, držati se itd.]*
5. *živjeti kao golubovi (dva goluba, golub i golubica)*
6. *kao guske u magli*
7. *srljati (ići) kao guske u maglu*
8. *kao ćorava kokoš*
9. *kao pokisla kokoš*
10. *koka koja nosi zlatna jaja*
11. *leći/ lijegati s kokošima*
12. *zlatna koka*
13. *labuđi pjev (labuđa pjesma)*
14. *prva lasta*
15. *gurnuti / gurati (zabiti / zabijati i sl.) glavu u pijesak <kao noj>*
16. *ponavljati kao papiga*
17. *hodati kao patka*
18. *čuditi se kao pile glisti*
19. *zaplesti se kao pile u kućine*

20. *iz ptičje perspektive*
21. *jesti kao ptica*
22. *noćna ptica*
23. *ptičji mozak*
24. *rijetka ptica*
25. *slobodan kao ptica*
26. *to već i ptice (vrapci) na grani (krovu) znaju (cvrkuću, pjevaju)*
27. *šepuriti se kao puran (paun)*
28. *pjevati kao slavuj*
29. *bijela vrana*
30. *sokol iz vranina gnijezda*
31. *vrana je mozak (pamet) popila komu*

12. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

Predmetom su analize provedene u okviru ovoga rada hrvatski frazemi s ornitonimskom sastavnicom ekscerpirani iz Rječnika hrvatskih frazema, Rječnika hrvatskih animalističkih frazema te Baze frazema hrvatskoga jezika. Na taj je način prikupljen trideset i jedan frazem. Frazemi s ornitonimskom sastavnicom sadrže opću imenicu *ptica* ili naziv za pojedinu vrstu ptica kao jednu ili više frazemskih sastavnica.

Trima se temeljnim oblicima frazeološke analize smatraju semantički, sintaktički i strukturni. Također se može provesti i konceptualna analiza frazema. Ovaj završni rad obuhvatio je dvije vrste analize prikupljene frazeološke građe: semantičku i konceptualnu.

Ključne riječi: frazeologija, ornitonimska sastavnica, hrvatska frazeologija, semantika, koncept

13. NASLOV I KLJUČNE RIJEČI

Idioms with ornithonymic components

Key words: idiom, ornithonymic component, Croatian phraseology, semantic, concept